

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОЇ ШКОЛИ: КОНЦЕПЦІЇ, ПІДХОДИ, ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 378.062

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ З ОСВІТНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Тетяна Равчина

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто суть, ознаки, особливості освітнього середовища як засобу опосередкованого педагогічного впливу на студентів у вищій школі. Визначено принципи, напрями організації освітнього середовища і взаємодії студентів з ним на засадах суб'єктно-суб'єктної взаємодії, що сприяє розвитку суб'єктної позиції особистості та набуття навчального, соціального і професійного досвіду.

Ключові слова: освітнє середовище, суб'єктно-суб'єктна взаємодія, суб'єктна корекція, досвід.

Успіх демократичних процесів в освіті, зокрема вищій, значною мірою залежить від розвитку суб'єктно-суб'єктних взаємин між викладачами і студентами в навчальному процесі, їхньої міжособистісної взаємодії на засадах діалогу, співпраці, партнерства. Кардинальна зміна соціальних ролей й позицій, стосунків викладачів і студентів зумовлена вимогами часу, новою освітньою парадигмою. Згідно із сучасними філософськими підходами у світовому освітньому просторі відбуваються такі процеси: освіта набуває ознак безперервного пізнання; учень, студент стає здобувачем й виробником особистісних знань; педагог виконує функції організатора навчально-пізнавальної діяльності учнів, студентів, процесу набуття ними власного досвіду пізнання; ефективність, гуманістична спрямованість навчального процесу досягаються у спільній діяльності, позитивній міжособистісній взаємодії учнів, студентів в умовах спільноти, об'єднаної метою й завданнями процесу з урахуванням своєрідності позиції, культури кожної особистості.

Зазначені освітні процеси пояснюються й обґрунтовуються філософськими теоріями конструктивізму, постмодернізму, гуманістичної психології, що розкривають закономірні особливості пізнавальної діяльності особистості, її когнітивного, емоційного розвитку, взаємодії із соціальним

середовищем, самовдосконалення під впливом зовнішніх дій. Ці теорії засвідчують вагому роль особистості у сприйманні зовнішнього світу й конструюванні власного його бачення, творенні себе й взаємин з іншими людьми, зміні соціально-економічних умов розвитку суспільства. На засадах цих підходів доцільно виокремити такі вагомні положення, пов'язані з організацією навчального процесу у вищій школі:

- студент як суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності самостійно набуває знань, спираючись на власний досвід й розуміння;
- зовнішню інформацію кожна особистість сприймає й інтерпретує індивідуально залежно від набутих знань, досвіду;
- оволодіння способами мислення замість прийняття готової думки сприяє виробленню особистісних знань, поглядів, концепцій;
- навчальна діяльність стає процесом набуття соціальних, професійних знань, умінь й навичок, якщо студенти аналізують і вирішують реальні проблеми, актуальні для їхнього життєвого шляху, соціальної взаємодії, самопізнання;
- навчання, організоване як міжособистісна взаємодія студентів і викладачів на засадах поваги й довіри, впливає на пошук особистістю власного розуміння соціальних явищ, вияв неупередженого, толерантного ставлення до кожного; узгодження власних дій з інтересами, поведінкою інших;
- вагоме завдання викладача в навчальному процесі – створювати ситуації й контексти, в яких студенти набувають досвіду пізнавальної й соціальної активності, міжособистісної взаємодії.

Провідна думка сучасних філософських теорій освіти виявляється у тому, що студенти здобувають знання з власного досвіду взаємодії із соціальним середовищем, визначення особистісного сенсу культурно-історичних цінностей. Навчання – це експериментування різноманітних ідей, думок, підходів, дій з метою критичного осмислення реальності й пошуку істини. З огляду на це викладач спроможний забезпечити сприятливі можливості, оптимальне освітнє середовище для вільної, відкритої поведінки студентів, їхніх саморегульованих і мотивованих дій. Надання студентам свободи в діяльності означає право вибору у контекстах, заданих викладачем, що спонукає їх до усвідомлення власної відповідальності й ролі як в навчальному процесі, так і суспільному житті. Навчання повинно бути спрямованим на обговорення студентами проблем і формування їхньої готовності до реформування суспільства.

Актуальність розвитку суб'єктної позиції студентів у навчальному процесі, їхньої співпраці у взаємодії з викладачами зумовлена не тільки закономірними особливостями пізнавальної діяльності особистості, роллю освіти у її розвитку, але й потребами побудови громадянського суспільства,

формування демократичних взаємин, громадянських цінностей у закладах вищої освіти.

Організація освітнього процесу в контексті зазначеної нової педагогічної парадигми можлива за умови відповідного освітнього середовища у вищій школі, що забезпечує умови для розвитку освітніх потреб студентів, набуття ними професійного досвіду, вияву активності у виробленні особистісних концепцій, вільного вибору дій, способів діяльності, налагодження міжособистісних стосунків за принципами поваги, толерантності до інших.

Проблема важливості освітнього середовища для навчально-виховного процесу, особливості його організації розглядаються в дослідженнях з філософії сучасної освіти (Б. С. Гершунський, Е. М. Гусинський, Ю. І. Турчанинова, І. А. Зязюн, Г. Л. Ільїн), психології управління (В. С. Лозниця, Л. Е. Орбан-Лембрик), питань гуманістичного виховання учнів й педагогіки співробітництва (Ш. О. Амонашвілі, Т. М. Мальковська, В. О. Сухомлинський, С. Френе), особистісно-орієнтованого навчально-виховного процесу (І. Д. Бех, Е. В. Бондаревська, К. Роджерс, І. С. Яхіманська).

Ми ставили за мету розглянути особливості, напрями й шляхи організації й підтримки освітнього середовища, сприятливого для розвитку суб'єктної позиції кожної особистості у навчальному процесі вищої школи, рівноправних партнерських стосунків викладачів і студентів.

Поняття "освітнє середовище" не має чіткого визначення в сучасних наукових дослідженнях. Здебільшого, його трактують як середовище інституційної форми і як середовище, що оточує людину за межами навчального закладу й відіграє освітню роль [1, с. 177]. Саме поняття "середовище" розглядають у єдності двох складових – інститути соціалізації, консолідоване коло осіб, що є оточенням особистості, суть поняття "ми" та розмаїття біосоціального "поля", впливів, що визначають різні варіанти розвитку людини [2, с. 113]. Ми розглядаємо освітнє середовище як цілісний соціально-психологічний простір, що охоплює простір умов, взаємозв'язків і залежностей, простір цілей та намірів, простір взаємин і позицій та завжди ієрархічно, багатозначно структурований [5, с. 471]. Освітнє середовище у навчальному закладі, зокрема вищому, визначається сферою міжособистісної взаємодії й соціальних зв'язків, системою засобів комунікації й інформації, що відіграють освітню роль, системою організованих педагогічних впливів і процесів.

У контексті сучасної педагогічної парадигми, що ґрунтується на методологічних засадах теорій соціал-конструктивізму, постмодернізму, освітнє середовище кардинально відмінне від середовища за традиційним підходом до навчального процесу, за своєю сутністю, змістом, структурою,

філософським підґрунтям. Традиційно освітнє середовище – результат дії педагогічної системи, а не її складова і не дієвий засіб ефективного, позитивного впливу педагогічних дій викладача на особистість студента, його розвиток, формування його мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Таке середовище суперечить природі розвитку й пізнавальної діяльності студента як самоорганізовувальної, саморозвивальної системи, а тому загострюється дисбаланс між впливами різних його елементів на особистість, розгортається конфлікт між самим середовищем й освітніми професійними потребами студентів, метою педагогічної діяльності викладача та їхньою мотивацією навчання у закладі вищої освіти.

Згідно із сучасними світовими освітніми процесами середовище набуває вагомого значення для активного залучення студентів як суб'єктів навчального процесу, розвитку демократичних засад, громадянських взаємин у вищій школі. З погляду психологічної науки, що обґрунтована в дослідженнях відомого вченого Л. С. Виготського, опосередкований вплив педагога на розвиток молодого людини відбувається шляхом організації відповідного середовища і взаємодії особистості з ним. Саме зсередини середовища відбувається вплив на особистість й формування рис, що можуть у ньому виявлятися. Розвиток громадянського, демократичного суспільства – це організація, вдосконалення соціально-психологічного простору, зокрема у вищому навчальному закладі, сприятливого для вільної, рівноправної взаємодії викладачів і студентів, непримусової, свідомої й відповідальної активності особистості.

Освітнє середовище у вищій школі здійснює соціалізуючий, виховний й освітній вплив на розвиток студентів, тобто сприяє їхньому оволодінню соціальним, професійним, особистісним досвідом за умови, якщо:

- кожний студент, залучений до навчального процесу, різних форм життєдіяльності у закладах вищої освіти, займає активну, суб'єктну позицію;
- викладач виконує функції організатора навчально-пізнавальної та інших видів діяльності студентів, педагогічної взаємодії з ними та їхньої міжособистісної взаємодії, різноманітних професійних практичних ситуацій, регулює ці процеси, підтримує позитивні почуття студентів, пропонує їм вибір методики для розв'язання значущих завдань;
- учасники процесу мають рівноправні можливості для вияву власної активності, ініціативи, участі у різноманітних видах діяльності, усвідомлення власної значущості та самоцінності;
- навчально-пізнавальна діяльність організовується як процес індивідуального міркування, мислительної діяльності студентів,

самостійного творення знань, пошуку власного розуміння професійних проблем та явищ реального життя;

- у процесі навчання студенти аналізують, досліджують соціально значущі й особистісно актуальні проблеми, виконують нестандартні практичні завдання, здійснюють пошук нестандартних, невідомих рішень;

- студенти у взаємодії з викладачем планують й виконують різноманітні види наукової, професійної, громадської діяльності, що відповідає особистим інтересам та є соціально значуща;

- будь-яка діяльність у вищому навчальному закладі виконується як постійний самостійний вибір студентами необхідної інформації, розв'язків проблеми, засобів й способів виконання завдань;

- у навчальному процесі застосовуються різноманітні форми міжособистісної взаємодії студентів, у процесі якої вони виконують різні внутрішньогрупові ролі, розвивають міжособистісні контакти, виробляють індивідуальний стиль мислення й власне розуміння проблеми, приймають спільні рішення;

- процес кожної діяльності студентів, їхньої міжособистісної взаємодії, спілкування з викладачем регулюється шляхом налагодження зворотного зв'язку як обміну інформацією про отримані результати, очікування, реальні успіхи, досягнення, невдачі, власні враження й емоції, висновки на майбутнє.

Отже, освітнє середовище, сприятливе для суб'єктної позиції студентів у навчальному процесі, їхнього розвитку як виробників, творців світоглядних професійних знань, побудоване на рівноправній, суб'єктно-суб'єктній партнерській взаємодії викладачів і студентів. Але взаємини учасників навчального процесу із середовищем складаються також у процесі їхнього взаємного впливу. Проте взаємодія буває різного вияву – домінуючий вплив одного з партнерів або неузгодженість їхніх дій. Суть взаємодії, як зазначено в наукових дослідженнях, полягає в діадній спільності партнерів [4, с. 111–112]. На думку психологів, головні механізми формування міжособистісного простору взаємодії такі: *взаєморозуміння* – формування спільного поля партнерів, що об'єднує їхні інтереси, дає змогу подібно розглядати проблеми в конкретній ситуації; *координація* – погодженість, єдність дій, зусиль; *узгодження* – формування спільної мети, намірів, мотивації спілкування партнерів. Дієвість зазначених механізмів, організації взаємодії викладачів і студентів, з одного боку, зумовлена особливостями освітнього середовища та його впливу; з іншого, сприяє його формуванню. Функціонування цих механізмів простежується також у взаємодії суб'єктів навчального процесу з освітнім середовищем.

Загалом середовище, зокрема освітнє, не впливає автоматично й механічно на розвиток особистості, тобто не спричиняє раптових й адекватних йому змін у внутрішньому стані й поведінці студентів. Воно навіть не завжди здійснює цілеспрямований вплив на людину. Вплив освітнього середовища на розвиток, навчально-пізнавальну діяльність й професійну підготовку студентів опосередкований системою їхніх ставлень до цього середовища, що визначає активність студентів. Якщо студенти почувають себе психологічно комфортно у вищому навчальному закладі, знаходять можливі форми для самовираження, усвідомлюють цінність навчального процесу та інших видів діяльності, організованих в установі, успіхи й перспективи власного розвитку, то вони відкриті до педагогічних впливів, взаємодії, вияву власної активності у виконанні вимог, подоланні труднощів. Якщо ж середовище здійснює тиск на особистість, то вона чинить опір або пасивно пристосовується.

Організатором освітнього середовища у вищій школі є викладач, який забезпечує умови для суб'єктно-суб'єктної педагогічної взаємодії та міжособистісної взаємодії студентів, узгоджує це середовище з їхніми потребами, професійними інтересами, підтримує його розвиток, поступово залучаючи студентів до його вдосконалення або модифікації. Саме засобами освітнього середовища викладач виконує посередницьку функцію для узгодження: суспільних вимог до підготовки фахівців з життєвими планами, потребами, бажаннями студентів; педагогічних впливів з їхніми внутрішніми особливостями, цінностями, мотивами навчально-пізнавальної діяльності; системи необхідних для фахівця професійних знань, умінь, навичок з первинним, а потім набутим професійним досвідом студентів; потреб, інтересів, цінностей, поглядів студентів, їхніх дій у процесі міжособистісної взаємодії.

Вагома суперечність у педагогічній діяльності викладача – це поєднання соціальних вимог до освітнього середовища у вищій школі з вимогами студентів до цього середовища, його привабливістю, незагрозливістю для них. Тому освітнє середовище повинно бути соціально цінним й особистісно значущим для студентів. Головні засадничі принципи організації освітнього середовища, що стимулюють студентів до вироблення особистісних знань, професійних концепцій, набуття соціального досвіду, досвіду діяльності за фахом і формують внутрішню мотивацію здобуття освіти у вищій школі, такі: залучення кожного до процесу навчання, безперешкодність процесу, відкритість особистості, вияв чуйності до інших, повага до особистості, позитивна спрямованість процесу, опора на принципи, правила, організація процесу як набуття особистістю власного досвіду [5, с. 51–52].

Зазначені принципи – це керівні положення створення демократичного освітнього середовища, продуктивного для навчального процесу на засадах суб'єктно-суб'єктної взаємодії педагога, студентів. Вони поступово стають вагомими і дієвими для студентів у діяльності, спілкуванні, співпраці з партнерами.

Розглянемо напрями організації й розвитку освітнього середовища за демократичними принципами, що стосуються цілісної його структури, забезпечують єдність його складових й підструктур.

Забезпечення зовнішніх умов навчального процесу, сприятливих для суб'єктно-суб'єктної взаємодії викладача і студентів. Згідно з положеннями проксеміки, науки про просторове розміщення учасників процесу і просторові бар'єри, що ускладнюють їхню взаємодію, необхідно забезпечувати просторову рівноправну позицію викладача і студентів. Відсутність просторових бар'єрів, що віддаляють партнерів один від одного, стають засобами їхнього захисту, має важливе значення для міжособистісної взаємодії суб'єктів, зокрема пошуку взаєморозуміння, відчуття безпеки і належності до спільноти. Розміщення викладача і студентів у колі або в квадраті дає їм можливість відкрито спілкуватися (бачити, слухати і чути один одного, звертатися до конкретної людини тощо) й відчувати себе в єдиній системі. Особливо таке розміщення важливе для викладача, який може шляхом візуального контакту дати відчуті кожній особистості, що вона не ізольована від інших, може спостерігати за ходом розвитку думки, емоційних станів студентів, їхньою залученістю до виконання конкретних завдань; вносити зміни в організацію процесу; може здійснювати педагогічний вплив на студентів, які у певних ситуаціях відволікаються, порушують порядок або не залучені до процесу. Як засвідчує практичний досвід педагогічної діяльності, парти, поставлені в аудиторії у ряди, дають змогу студентам ховатися від викладача, не бачити інших студентів. Багато студентів, які відповідають за трибуною або біля дошки, перебувають у стані негативного самопочуття або, навпаки, намагаються самостверджуватися перед іншими.

Робота студентів у колі, малих групах, особливо, коли коло замкнене, сприяє їхньому відчуттю власної належності до групи, єдності їхніх енергій, набуттю досвіду міжособистісної взаємодії. Постійна зміна пар, груп, загального кола на заняттях дає можливість кожній особистості шукати контакт, співпрацювати з різними студентами, що поступово впливає на об'єднання усіх представників групи в єдиний колектив, групу.

Місце роботи учасників процесу (естетично оформлена, обладнана аудиторія; застосування сучасних технічних засобів наочного зображення наукової, навчальної інформації, здійснення записів на фліп чарті, розміщення на стіні записів ідей, думок студентів) сприяє налагодженню

атмосфери праці, пошуку, залучає кожного до діяльності, взаємодії з іншими і, без сумніву, впливає на ефективність навчального процесу.

На перший погляд здається, що зовнішні атрибути навчально-пізнавальної діяльності важливі саме для шкільного віку, а студентів лише відволікають від серйозної наполегливої праці, до якої вони повинні бути готові з 1-го курсу. Проте зовнішня позиція студентів і викладача, створення ділової атмосфери різноманітними засобами наочності, застосування атрибутів, наближених до майбутньої професійної діяльності, забезпечує зовнішній простір для практичного втілення зазначених вище принципів організації продуктивного освітнього середовища.

Організація прийнятної соціально-психологічної атмосфери, ефектної для навчально-пізнавальної діяльності студентів. Термін “соціально-психологічна атмосфера” використовується з поняттями “психологічний клімат”, “морально-психологічний клімат”, (позначаючи якісний бік міжособистісних стосунків, що виявляється у сукупності внутрішніх (психологічних) умов, сприятливих або непродуктивних для ефективної навчально-пізнавальної діяльності викладача і студентської групи [5, с. 607].

Насамперед це створення атмосфери, позитивно орієнтованої на кожен особистість, відкритої до щирої, безпосередньої, довірливої міжособистісної взаємодії, що забезпечує умови розвитку демократичних взаємин у вищій школі. З цією метою кожен момент педагогічної взаємодії, організації навчального процесу повинен слугувати вияву поваги, довіри до кожної особистості, толерантності до її думок, дій, чуйності до внутрішнього стану, переживань. Ці принципи стають реаліями освітнього середовища у вищій школі за умови:

- врахування думки кожного учасника процесу. Своєрідності його культури, індивідуальних особливостей без приниження гідності, образи особистості, навіть якщо його висловлювання, поведінка не відповідає очікуванням викладача, відрізняється від поглядів, ціннісних оцінок інших;
- розвиток і вияв позитивної установки стосовно кожного, позбавлення упереджень у міжособистісних стосунках;
- прийняття кожного студента, виокремлення його цінності як особистості, зосередження уваги на його успіхах і позитивних сторонах;
- вияв емпатії, розуміння чинників поведінки особистості, її труднощів і прагнення їх подолати, підтримання позитивного самопочуття;
- виокремлення й позитивна оцінка навіть найменших досягнень студентів, розвиток віри у подальші успіхи;

- використання вербальних і невербальних засобів для вияву ставлення до студента як особистості;
- відсутність критики, засудження особистості, натомість аналіз ситуації, оцінка поведінки студента з огляду на перспективи його майбутньої професійної діяльності, особистісний розвиток.

Ініціатором розвитку довіри, толерантності до кожного є викладач. Його поведінка на засадах зазначених ідей зумовлює позитивний емоційний відгук багатьох студентів, особливо тих, у кого рівень розвитку соціальних якостей, культури сприятливий до таких педагогічних впливів. Поступово виникає мікросередовище, що навіть і стимулює інших студентів до поведінки за такими принципами.

Створення психологічної, незагрозливої, але ділової атмосфери в освітньому середовищі вищої школи відповідає потребам студентів. Як засвідчують висловлювання багатьох студентів, умовою психологічно-комфортного середовища для них є відсутність критичного засудження, гніву викладача з приводу неякісної підготовки до практично-семінарських занять чи проведення тестового контролю, письмового опитування на запитання без попередження або підвищеної складності. Незагрозлива атмосфера утворюється шляхом розвитку позитивних емоцій студентів у процесі виконання різних видів навчально-пізнавальної діяльності, співпраці, діалогічного спілкування. Безпека для студентів, на їхню думку, виникає за умови надання їм можливостей виправляти свої неспіхи, дотримання міри у навантаженні їх науково-дослідними роботами, практичними завданнями. Інтерактивні методи навчання на практично-семінарських заняттях, іноді й лекціях приваблюють студентів, оскільки усувають можливість групової перевірки їхньої готовності до заняття або звільняють їх від довготривалого сприймання й конспектування необхідної інформації.

Створення ділової атмосфери у навчанні студентів – суттєва умова організації професійної підготовки майбутніх фахівців, інтелектуального й особистісного розвитку людини з вищою освітою. Вона формується у процесі цілеспрямованої організації навчально-пізнавальної діяльності, що набуває сенсу для студентів, стимулює їх до самостійного, вільного міркування, пошуку істини, творчого прийняття рішень. Тому процедур організації навчання студентів шляхом власного відкриття і міжособистісної взаємодії (інтерактивне навчання) треба дотримуватися. Головне для студентів – визначити й усвідомити мету діяльності (що необхідно досягнути, чого – навчитися), а також обговорити, проаналізувати отримані результати, досягнення у загальному колі. Захоплення студентів процесом позбавляє їх страху можливих помилок або неспіхів.

Важливо, щоб студенти розуміли значущість відповідної науки для свого професійного й особистісного розвитку, а також актуальність,

реальність проблем, що розглядаються. Це можна досягнути у процесі аналізу та вирішення професійно й соціально значущих проблем, застосовуючи наукову інформацію, теоретичні концепції. Цінність навчального матеріалу для студентів зростає за умови стимулювання їх до самостійної мислительної діяльності, різноманітних когнітивних процесів. Для досягнення студентами власного розуміння явища має значення не оволодіння готовою інформацією, а процесуальними знаннями (як аналізувати, досліджувати проблеми тощо).

Освітнє середовище у цьому разі розвиває суб'єктну позицію студентів й відповідає їхній потребі бути суб'єктом життєдіяльності, коли студенти привчаються до саморегуляції поведінки, діяльності у навчальному процесі. Тому студентам доцільно надавати можливості для:

- вибору проблем для обговорення й дослідження, визначення способів, термінів виконання;
- висловлювання власних вражень, пропозицій щодо проведення навчальних занять;
- самостійного визначення шляхів, способів виконання запропонованих викладачем завдань, робіт;
- організації дій за визначеними разом з викладачем алгоритмами, схемами і без них;
- оцінення власних успіхів, результатів діяльності за виокремленими критеріями.

Набуття студентами досвіду автономної організації діяльності, її саморегуляції сприяє їхньому самовизначенню, розвитку внутрішньої мотивації навчання.

Психологічний клімат освітнього середовища значною мірою визначається рівнем розвитку студентської групи як згуртованої команди, спільноти, в якій усі об'єднані спільною метою, взаємною повагою й підтримкою один одного. Головні умови формування у студентів відчуття приналежності до спільноти:

- стимулювання студентів до обміну поглядами, цінностями шляхом дискусій, діалогу, пошуку спільного й відмінного;
- застосування різноманітних форм кооперативного навчання студентів у команді;
- об'єднання представників групи у різні форми колективного вирішення навчально-пізнавальних завдань;
- постійне ствердження викладачем позиції "ми", підтримка відчуття приналежності студентів до єдиної команди;
- акцентування на таких цінностях, як співпраця, взаємоповага, взаємопідтримка, взаємодопомога;
- визнання внеску кожного в успішну роботу команди.

Розвиток у студентів відчуття приналежності до спільноти сприяє формуванню у них умінь міжособистісної взаємодії, вдосконалює їхню мотивацію навчально-пізнавальної діяльності, впливає на студентів з деструктивною поведінкою, низьким рівнем навчальних успіхів.

Організація порядку регулювання навчального процесу студентів. Самоорганізація, саморозвиток, саморегулювання освітнього середовища зумовлені взаємодією учасників навчального процесу з цим середовищем. Організація освітнього середовища згідно з поданими стандартами, схемами гальмує, скоує ініціативу, суб'єктну активність студентів. Проте відсутність певних обмежень, норм, що регулюють діяльність, поведінку учасників навчального процесу, також спричинює негативні наслідки, знижує ефективність навчально-пізнавальної діяльності студентів, рівень їхніх досягнень. Тому спільне визначення ними правил, норм організації навчання допомагає викладачеві регулювати дисципліну в аудиторії, посилює суб'єктну позицію студентів, почуття відповідальності за свої дії, вчинки, поведінку. Важливо, щоб ці правила визначалися з ініціативи студентів, за їхньої активної участі й розуміння їхньої необхідності. Вони повинні поєднувати інтереси кожної особистості, групи, а також ті чинники, що впливають на ефективність навчального процесу. Правила визначаються на початку вивчення навчального курсу і передбачають очікування студентів стосовно власної поведінки, ставлення до процесу й інших учасників з метою досягнення успіхів, якості навчально-пізнавальної діяльності, налагодження, розвитку міжособистісної взаємодії за демократичними принципами. Вони охоплюють усі компоненти, етапи навчально-пізнавальної діяльності студентів (підготовка, активність, поведінка на занятті, відповідальність, ставлення до інших, оцінювання тощо).

Правила і норми поведінки повинні бути чіткими та конкретними, стисло визначати дії учасників. Доцільно, щоб їхній зміст передбачав міру між регламентацією поведінки й діяльності студентів та їхньою безпосередністю, спонтанністю. Узгоджуючи правила, норми взаємодії, студенти обговорюють суть і важливість кожного пункту, передбачають можливі наслідки. Якщо вони не виконуються, домовляються, як реагувати на поведінку особистості у разі порушення норми. Не варто розглядати правила організації навчального процесу як засіб прямого впливу, жорсткого контролю студентів. Без домовленості зі студентами про особливості й характер міжособистісної взаємодії викладачеві складно організувати й регулювати навчальний процес, будь-яку діяльність, розвивати у них відчуття відповідальності. У процесі подальшої взаємодії викладач має змогу нагадати студентові про конкретне правило, якщо воно не виконується. Щоб збільшити самопочуття студентів як суб'єктів процесу навчання, важливо сформулювати правила у вигляді інформаційних суджень, а не контрольних

інструкцій. Правила необхідно переглянути, якщо вони не ефективні, або доповнити за необхідністю і бажанням студентів.

Організація діяльності студентів як набуття досвіду. Навчання – це організація різних видів пізнавальної й предметно-практичної діяльності, в процесі якої студенти набувають досвіду здобуття знань, формування особистісних поглядів, виконання дій, наближених до професійних ситуацій, соціальної активності. Це можуть бути діяльності, спрямовані на розвиток критичного, рефлексивного, творчого мислення (розв’язання проблем, аналіз і виконання ситуаційних вправ, творчих завдань, навчання шляхом відкриття тощо). Кооперативне навчання також забезпечує умови для організації студентами когнітивних процесів шляхом міжособистісної взаємодії, у процесі якої кожна особистість набуває досвіду роботи у колективі, виконання різних ролей, щоб зробити свій внесок у спільну справу. Аутентична діяльність передбачає застосування навчальної теми, яку вивчають студенти, для виконання конкретного практичного завдання [6, с. 558]. Важливо пропонувати студентам конкретні завдання професійного характеру. Для прикладу, студенти з курсу “Педагогіка” можуть підготувати таке завдання: розробити сценарій позакласного заходу з описом кожного етапу дій учнів, учителя, який можна застосовувати у практичній роботі. Або студенти можуть підготувати за вибором окремих метод організації навчання учнів і продемонструвати в аудиторії. На сучасному етапі побудови демократичного суспільства актуальний європейський досвід організації громадсько-цінної діяльності, яку студенти виконують в інтересах громадськості, спільноти й одночасно набувають навчального, професійного, соціального досвіду [3, с. 160]. Мається на увазі відома в Європі, особливо у Скандинавських країнах, концепція так званого академічно-громадської діяльності (*academic service learning*), коли студенти, вивчаючи курс з педагогіки, одночасно виконують певні суспільно-громадські завдання, визначені в навчальній програмі курсу, виконання яких оцінюється. Для прикладу, студенти, майбутні вчителі, готують учнів середньої школи і проводять з ними концерт або іншу діяльність для дітей-сиріт. У цьому разі на практично-семінарських заняттях студенти обговорюють проблеми організації такої діяльності, окремі досягнення, труднощі, кінцеві результати.

Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів на практично-семінарських заняттях як набуття навчального, професійного, соціального досвіду потребує дотримання викладачем таких умов:

- планування різних видів діяльності з поєднанням пізнавальних і практичних професійно і соціально орієнтованих завдань; обдумування їхньої послідовності й особливостей переходу від однієї до іншої;

- залучення студентів до вибору навчально-пізнавальних завдань, адекватних їхнім можливостям й інтересам (використання доступних, зрозумілих завдань з посильними труднощами, актуальних для особистісного, професійного й соціального розвитку);
- дотримання структури діяльності: визначення студентами мети й конкретних завдань для кожного; опис процедури, етапів, орієнтованих дій студентів у процесі; організація процесу й підтримка, орієнтування студентів на окремих етапах; обговорення отриманих результатів, вражень;
- організація взаємодії з цілою групою студентів, забезпечення зайнятості кожного;
- модифікація діяльності студентів у процесі навчання згідно з їхніми реальними досягненнями, емоційним ставленням до роботи, бажаннями, пропозиціями.

Як бачимо, шляхом організації освітнього середовища у вищій школі та взаємодії студентів з ним викладач має змогу опосередковано впливати на особистість. В умовах побудови демократичного громадянського суспільства в Україні освітнє середовище у вищій школі, організоване на засадах суб'єктно-суб'єктної взаємодії викладача й студентів, сприяє їхньому розвитку як виробників наукових знань, набуттю ними особистісного, соціального, професійного досвіду в навчальному процесі. Головні принципи і напрями організації взаємодії студентів з освітнім середовищем у вищій школі передбачають:

- забезпечення зовнішніх умов, сприятливих для розвитку суб'єктно-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів;
- створення соціально-психологічної, ділової атмосфери;
- спільне визначення студентами правил, норм навчально-пізнавальної діяльності, поведінки, що регулюють навчальний процес та їхню міжособистісну взаємодію;
- організацію різноманітних видів навчально-пізнавальної діяльності як набуття досвіду.

-
1. *Ильин Г. Л.* Философия образования (идея непрерывности). М., 2002.
 2. *Козлова О. Н.* Введение в теорию воспитания. Пособие для преподавателей. М., 1994.
 3. *Кошманова Т. С., Гапон Н. П., Жидецкий Ю. Ц.* Общие и специфические тенденции непрерывного педагогического образования в США // Образование через всю жизнь: Становление и развитие непрерывного

образования в рамках единого образовательного пространства Евразийского Экономического Сообщества. СПб., 2004. С. 162–166.

4. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение: Учебник для вузов. СПб., 2002.

5. Равчина Т. Роль педагога як посередника у навчанні й вихованні молоді // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. 1999. Вип. 14. С. 167–175.

6. Ormrod, Jeanne Ellis Educational psychology: developing learners. № 3. New Jersey, 2000.

STUDENTS' INTERACTION WITH EDUCATIONAL ENVIRONMENT AT HIGHER SCHOOL

Tetyana Ravchyna

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

The paper identifies the components of educational environment as a means of instructor's indirect influence on the students' development at higher school. It considers the principles, conditions of creating educational environment and students' cooperation there that encourage them to be the main doers and to acquire learning, social, and occupational experience.

Key words: educational environment, cooperation, position of a doer, experience.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2004
Прийнята до друку 26.11.2004